

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

VICTIMOLOGICAL ASPECT OF EVASION OF MILITARY SERVICE DURING MOBILIZATION

Метою статті є всебічний аналіз віктимологічних аспектів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, виявлення факторів, що сприяють віктимізації осіб, які ухиляються від призову, та розробка рекомендацій щодо мінімізації негативних наслідків цього явища. Стаття присвячена дослідженню віктимологічних аспектів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. У роботі здійснено комплексний аналіз факторів, що впливають на формування особливої категорії потенційних жертв у період військового конфлікту – осіб, які ухиляються від призову. Розглянуто правові, психологічні, соціальні та політичні передумови віктимізації даної категорії осіб. Проаналізовано соціально-демографічні характеристики та типологію поведінки осіб, які ухиляються від мобілізації. Досліджено специфіку наслідків ухилення від призову як для самого суб'єкта, так і для суспільства загалом у контексті національної безпеки. Окреслено основні напрями віктимологічної профілактики та запропоновано механізми мінімізації негативних наслідків даного явища. Результати дослідження мають теоретичне та практичне значення для розвитку віктимології, кримінології, а також для удосконалення державної політики у сфері забезпечення обороноздатності в умовах збройного конфлікту. Зроблено висновок, про необхідність формулювання рекомендацій щодо мінімізації віктимологічних аспектів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації: 1) на суспільному рівні рекомендується: формувати позитивне ставлення до військової служби, підвищувати престиж військової професії, розвивати громадянське суспільство та зміцнювати соціальну солідарність, підтримувати громадські організації, які займаються питаннями національної безпеки, військово-патріотичним вихованням, соціальною адаптацією військовослужбовців тощо; розвивати механізми громадського контролю за діяльністю призовних комісій; сприяти соціальній інтеграції та прийняттю осіб, які повертаються з військової служби; 2) на індивідуальному рівні рекомендується: підвищувати правову грамотність населення, особливо щодо питань призову та мобілізації; забезпечувати психологічну підтримку для призовників, допомагати їм подолати страх, тривогу, невпевненість, адаптуватися до умов військової служби; сприяти формуванню позитивного ставлення до військової служби серед молоді; забезпечувати підтримку для сімей військовослужбовців; допомагати особам, які повертаються з військової служби, реінтегруватися в суспільство, вирішувати психологічні, соціальні, економічні проблеми.

Ключові слова: віктимологія, ухилення від призову, мобілізація, віктимна поведінка, віктимізація, військова служба, національна безпека, кримінальна відповідальність, віктимологічна профілактика.

The aim of the article is to comprehensively analyze the victimological aspects of draft evasion during mobilization, identify factors contributing to the victimization of draft evaders, and develop recommendations to minimize the negative consequences of this phenomenon. The article is devoted to the study of victimological aspects of draft evasion during mobilization. A comprehensive analysis of factors influencing the formation of a special category of potential victims during the military conflict – persons

who evade conscription is carried out. The legal, psychological, social and political prerequisites for the victimization of this category of persons are considered. from mobilization. The specifics of the consequences of draft evasion both for the subject itself and for society as a whole in the context of national security are studied. The main directions of victimological prevention are outlined and mechanisms for minimizing the negative consequences of this phenomenon are proposed. The results of the study are of theoretical and practical importance for the development of victimology, criminology, as well as for the improvement of state policy in the field of ensuring defense capability in the context of armed conflict. It was concluded that it is necessary to formulate recommendations to minimize the victimological aspects of evasion of military service during mobilization: 1) at the public level, it is recommended to: form a positive attitude towards military service, increase the prestige of the military profession, develop civil society and strengthen social solidarity, support public organizations dealing with issues of national security, military-patriotic education, social adaptation of military personnel, etc.; develop mechanisms for public control over the activities of draft commissions; promote social integration and acceptance of persons returning from military service; 2) at the individual level, it is recommended to: increase the legal literacy of the population, especially on issues of conscription and mobilization; provide psychological support for conscripts, help them overcome fear, anxiety, uncertainty, and adapt to the conditions of military service; promote the formation of a positive attitude towards military service among young people; provide support for families of military personnel; to help individuals returning from military service reintegrate into society, solve psychological, social, and economic problems.

Key words: *victimology, draft evasion, mobilization, victimization behavior, victimization, military service, national security, criminal liability, victimological prevention.*

Актуальність теми. В умовах сучасних військових конфліктів особливої актуальності набуває проблема забезпечення державної безпеки, невід'ємним компонентом якої є ефективне функціонування системи мобілізації та призову громадян на військову службу. Питання ухилення від призову на військову службу під час мобілізації залишається гострою проблемою для багатьох країн, що перебувають у стані збройного конфлікту. Ця проблема має комплексний характер та потребує системного підходу до її вирішення.

Традиційно проблема ухилення від призову розглядається в межах кримінально-правового та кримінологічного аспектів. Однак особливої уваги потребує віктимологічний аспект цього явища, який дозволяє розглянути осіб, що ухиляються від призову, не лише як суб'єктів правопорушення, але й як потенційних або реальних жертв певних соціальних, політичних та правових обставин.

Актуальність дослідження віктимологічних аспектів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації зумовлена кількома факторами. По-перше, особи, які ухиляються від призову, стають потенційними жертвами кримінального переслідування, що може призвести до серйозних правових наслідків. По-друге, такі особи часто стають об'єктами соціального осуду та відчуження, що негативно впливає на їхній психологічний стан та соціальне становище. По-третє, ухилення від призову може зробити особу вразливою до різноманітних форм експлуатації та зловживань, як з боку держави, так і з боку приватних суб'єктів.

Метою статті є всебічний аналіз віктимологічних аспектів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, виявлення факторів, що сприяють віктимізації осіб, які ухиляються від призову, та розробка рекомендацій щодо мінімізації негативних наслідків цього явища.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з ухиленням від призову на військову службу під час мобілізації. Предметом дослідження є віктимологічні характеристики осіб, які ухиляються від призову, фактори їх віктимізації та механізми віктимологічної профілактики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Віктимологія як наука про жертву та процеси її віктимізації традиційно розглядає осіб, які стали жертвами злочинів. Однак сучасна віктимологія розширює свій предмет, включаючи до нього й осіб, які стають жертвами соціальних, політичних та правових обставин. У цьому контексті особи, які ухиляються від призову на військову службу під час мобілізації, можуть розглядатися як особлива категорія потенційних або реальних жертв.

Віктимологічний аспект ухилення від призову передбачає вивчення факторів, що сприяють віктимізації осіб, які ухиляються від призову, їхніх соціально-демографічних характеристик, типології віктимної поведінки, а також розробку заходів віктимологічної профілактики.

Під віктимізацією осіб, які ухиляються від призову, слід розуміти процес перетворення цих осіб на жертв певних соціальних, політичних та правових обставин. Цей процес може мати різні форми та стадії, від потенційної загрози стати жертвою до реального заподіяння шкоди [1].

Фактори віктимізації осіб, які ухиляються від призову, можна поділити на кілька груп. До першої групи належать правові фактори, пов'язані з кримінальною відповідальністю за ухилення від призову, особливостями правового регулювання процедури призову та мобілізації, а також правовими гарантіями для осіб, які проходять військову службу. Друга група факторів – це соціальні фактори, що включають соціальний статус особи, її освітній рівень, матеріальне становище, соціальне оточення тощо. Третя група – психологічні фактори, пов'язані з індивідуальними психологічними особливостями особи, її цінностями, установками, мотивацією, страхами та побоюваннями. Четверта група – політичні фактори, що відображають ставлення особи до політичної системи, довіру до державних інститутів, підтримку або неприйняття офіційної політики держави тощо [2].

Віктимологічна типологія осіб, які ухиляються від призову, може бути побудована за різними критеріями. За ступенем усвідомлення віктимного ризику можна виділити осіб з високим, середнім та низьким рівнем усвідомлення. За характером мотивації можна виділити осіб з ідейною, прагматичною та змішаною мотивацією ухилення від призову. За способом ухилення можна виділити осіб, які використовують легальні способи (наприклад, отримання відстрочки або звільнення від призову на законних підставах), напівлегальні способи (наприклад, симуляція хвороби) та нелегальні способи (наприклад, підкуп посадових осіб, підробка документів, незаконний перетин кордону) [3].

Правові аспекти віктимізації осіб, які ухиляються від призову на військову службу під час мобілізації, пов'язані насамперед з кримінальною відповідальністю за це діяння. Відповідно до законодавства більшості країн, ухилення від призову на військову службу під час мобілізації є кримінальним правопорушенням, що передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк.

Кримінальна відповідальність за ухилення від призову є одним з основних факторів віктимізації осіб, які вчиняють це діяння. Особа, яка ухиляється від призову, стає потенційною жертвою кримінального переслідування, що може призвести до серйозних правових наслідків, включаючи обмеження свободи та прав, судимість, складнощі з подальшим працевлаштуванням тощо.

Водночас правова система може створювати умови для віктимізації осіб, які прагнуть уникнути призову, але не мають для цього законних підстав. Наприклад, недосконалість процедури призову, корупція в органах, відповідальних за його проведення, відсутність чітких критеріїв для звільнення від призову – все це може спонукати особу до пошуку незаконних шляхів вирішення проблеми, що підвищує ризик її віктимізації [4].

Особливу увагу слід звернути на правові гарантії для осіб, які проходять військову службу. Недостатній рівень правового захисту військовослужбовців, низькі соціальні гарантії, ризики для життя та здоров'я – ці фактори можуть стимулювати ухилення від призову та, відповідно, підвищувати ризик віктимізації.

Для мінімізації правових аспектів віктимізації осіб, які ухиляються від призову, важливо забезпечити чіткість та прозорість процедури призову, створити ефективні механізми правового захисту для осіб, які проходять військову службу, а також розробити систему альтернативної (невійськової) служби для осіб, які з релігійних, етичних або інших переконань не можуть проходити військову службу.

Соціально-психологічні фактори відіграють ключову роль у віктимізації осіб, які ухиляються від призову на військову службу під час мобілізації. Ці фактори формують уразливість особи, її схильність до ризикованої поведінки, а також впливають на її здатність протистояти віктимізаційним загрозам [5].

Серед соціальних факторів віктимізації особливе місце посідає соціальний статус особи. Особи з низьким соціальним статусом, обмеженими ресурсами та можливостями більш уразливі до віктимізації. Вони частіше стають об'єктами кримінального переслідування, мають менше можливостей для легального уникнення призову, частіше вдаються до ризикованих способів ухилення.

Освітній рівень також впливає на віктимізацію. Особи з вищим рівнем освіти краще обізнані зі своїми правами, мають більше можливостей для легального уникнення призову, більш ефективно захищають свої інтереси в разі кримінального переслідування. Матеріальне становище

є важливим фактором віктимізації. Особи з низьким рівнем доходів мають менше можливостей для легального уникнення призову, частіше вдаються до ризикованих способів ухилення, більш уразливі до експлуатації та зловживань. Соціальне оточення також впливає на віктимізацію. Особи, які мають підтримку з боку родини, друзів, колег, громадських організацій, менш уразливі до віктимізації. Вони мають більше ресурсів для протистояння віктимізаційним загрозам, більше можливостей для отримання правової, психологічної та іншої допомоги.

Психологічні фактори віктимізації включають індивідуальні психологічні особливості особи, її цінності, установки, мотивацію, страхи та побоювання. Особи з певними психологічними особливостями (наприклад, підвищеною тривожністю, низькою стресостійкістю, ригідністю мислення) більш схильні до віктимізації. Вони гірше адаптуються до стресових ситуацій, менш ефективно вирішують проблеми, більш схильні до ризикованої поведінки [6].

Цінності та установки особи також впливають на її віктимізацію. Особи з ціннісною орієнтацією на безпеку, стабільність, законслухняність менш схильні до ризикованої поведінки, а отже, менш уразливі до віктимізації. Навпаки, особи з ціннісною орієнтацією на ризик, пригод, незалежність від соціальних норм більш схильні до ризикованої поведінки, а отже, більш уразливі до віктимізації.

Мотивація ухилення від призову також впливає на віктимізацію. Особи з ідейною мотивацією (наприклад, пацифісти, релігійні активісти) часто більш готові до можливих негативних наслідків своїх дій, більш стійкі до соціального тиску, а отже, менш уразливі до деяких форм віктимізації. Навпаки, особи з прагматичною мотивацією (наприклад, страх за своє життя, бажання уникнути розлуки з родиною) часто менш готові до можливих негативних наслідків своїх дій, більш уразливі до соціального тиску, а отже, більш схильні до віктимізації.

Віктимна поведінка осіб, які ухиляються від призову на військову службу під час мобілізації, може мати різні форми та прояви. Пропонуємо типологію віктимної поведінки, побудовану за різними критеріями.

За ступенем усвідомлення віктимного ризику можна виділити три типи поведінки: з високим, середнім та низьким рівнем усвідомлення. Особи з високим рівнем усвідомлення віктимного ризику розуміють можливі негативні наслідки ухилення від призову, оцінюють ризики та вживають заходів для їх мінімізації. Такі особи часто обирають легальні або напівлегальні способи ухилення від призову, уникають ризикованих дій, зважено підходять до прийняття рішень. Особи з середнім рівнем усвідомлення віктимного ризику частково розуміють можливі негативні наслідки ухилення від призову, але недооцінюють їх серйозність або ймовірність. Такі особи можуть обирати як легальні, так і нелегальні способи ухилення від призову, часто діють під впливом емоцій, не завжди зважено підходять до прийняття рішень. Особи з низьким рівнем усвідомлення віктимного ризику не розуміють або ігнорують можливі негативні наслідки ухилення від призову. Такі особи часто обирають нелегальні способи ухилення від призову, схильні до ризикованих дій, приймають імпульсивні рішення [7].

За характером мотивації можна виділити три типи віктимної поведінки: з ідейною, прагматичною та змішаною мотивацією. Особи з ідейною мотивацією ухиляються від призову через свої переконання (релігійні, етичні, політичні тощо). Їхня віктимна поведінка часто має демонстративний характер, вони готові відстоювати свої переконання, навіть якщо це пов'язано з ризиком негативних наслідків. Особи з прагматичною мотивацією ухиляються від призову через страх, бажання уникнути небезпеки, зберегти комфортні умови життя тощо. Їхня віктимна поведінка часто має прихований характер, вони прагнуть мінімізувати ризики негативних наслідків. Особи зі змішаною мотивацією поєднують елементи ідейної та прагматичної мотивації. Їхня віктимна поведінка може мати різні форми залежно від ситуації та переважаючої мотивації.

За способом ухилення від призову можна виділити три типи віктимної поведінки: з використанням легальних, напівлегальних та нелегальних способів. Особи, які використовують легальні способи ухилення від призову (наприклад, отримання відстрочки або звільнення від призову на законних підставах), мають найнижчий ризик віктимізації. Їхня поведінка відповідає правовим нормам, вони не порушують закон, а отже, не стають об'єктами кримінального переслідування. Особи, які використовують напівлегальні способи ухилення від призову (наприклад, симуляція хвороби, зловживання правовими можливостями), мають середній ризик віктимізації. Їхня поведінка формально може відповідати правовим нормам, але по суті є їх порушенням, що створює ризик виявлення та притягнення до відповідальності. Особи, які використовують нелегальні способи ухилення від призову (наприклад, підкуп посадових осіб, підrobка документів, незаконний перетин кордону), мають найвищий ризик віктимізації. Їхня поведінка є прямим

порушенням закону, що створює високий ризик виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності [8].

За соціальним статусом можна виділити три типи віктимної поведінки: осіб з високим, середнім та низьким соціальним статусом. Особи з високим соціальним статусом (наприклад, представники еліти, успішні бізнесмени, відомі громадські діячі) часто мають більше ресурсів та можливостей для легального уникнення призову, більший доступ до інформації та правової допомоги, більший вплив на осіб, відповідальних за призов. Їхня віктимна поведінка часто має приховано-прагматичний характер, вони прагнуть мінімізувати ризики та зберегти свій статус. Особи з середнім соціальним статусом (наприклад, представники середнього класу, фахівці, кваліфіковані робітники) мають обмежені ресурси та можливості для легального уникнення призову, обмежений доступ до інформації та правової допомоги, обмежений вплив на осіб, відповідальних за призов. Їхня віктимна поведінка може мати різні форми залежно від ситуації та особистісних характеристик. Особи з низьким соціальним статусом (наприклад, представники малозабезпечених верств населення, некваліфіковані робітники, безробітні) мають найменше ресурсів та можливостей для легального уникнення призову, найменший доступ до інформації та правової допомоги, найменший вплив на осіб, відповідальних за призов. Їхня віктимна поведінка часто має ризикований характер, вони часто вдаються до нелегальних способів ухилення від призову, більш уразливі до експлуатації та зловживань.

Віктимізація осіб, які ухиляються від призову на військову службу під час мобілізації, має низку соціальних наслідків, які впливають як на самих цих осіб, так і на суспільство загалом.

Для осіб, які ухиляються від призову, соціальні наслідки віктимізації можуть бути різноманітними. Найбільш очевидним наслідком є кримінальне переслідування та покарання, що може призвести до обмеження свободи та прав, судимості, складнощів з подальшим працевлаштуванням тощо. Однак віктимізація має й інші, менш очевидні, але не менш серйозні наслідки [9].

Одним з таких наслідків є соціальне відчуження. Особи, які ухиляються від призову, часто стають об'єктами осуду та критики з боку суспільства, особливо в країнах з високим рівнем патріотизму та підтримки військових дій. Це може призвести до розриву соціальних зв'язків, ізоляції, відчуття самотності та відчуженості. Особливо гостро ця проблема стоїть для осіб, які ухиляються від призову з ідейних міркувань (наприклад, пацифістів), оскільки вони не лише стикаються з осудом з боку суспільства, але й часто не отримують розуміння навіть від близьких людей [10].

Іншим наслідком віктимізації є психологічні проблеми. Постійний страх бути виявленим та покараним, необхідність приховувати свої дії, відчуття провини та сорому – все це може призвести до розвитку тривожних, депресивних та інших психологічних розладів. Особливо вразливими є особи з низьким рівнем психологічної стійкості, а також ті, хто не має підтримки з боку близьких людей.

Ще одним наслідком віктимізації є економічні проблеми. Особи, які ухиляються від призову, часто змушені приховувати своє місцезнаходження, змінювати місце проживання, уникати офіційного працевлаштування тощо. Це може призвести до втрати роботи, доходу, житла, а в деяких випадках – до бідності та соціальної деградації. Особливо вразливими є особи з низьким соціальним статусом та обмеженими ресурсами [11].

Для суспільства соціальні наслідки віктимізації осіб, які ухиляються від призову, також можуть бути різноманітними. Одним з таких наслідків є зниження рівня довіри до державних інституцій. Якщо значна кількість громадян ухиляється від призову, це може свідчити про низький рівень довіри до держави, її здатності забезпечити безпеку та захист своїх громадян. Це, у свою чергу, може призвести до подальшого зниження підтримки державної політики, зростання соціальної напруги та конфліктів [12].

Іншим наслідком є зниження рівня соціальної солідарності. Якщо частина громадян ухиляється від призову, а інша частина виконує свій військовий обов'язок, це може призвести до розколу суспільства, формування протилежних груп, взаємного осуду та неприязні. Це, у свою чергу, може ускладнити процес післявоєнного відновлення та примирення.

Ще одним наслідком є формування негативного ставлення до військової служби загалом. Якщо ухилення від призову стає масовим явищем, це може призвести до знецінення військової служби, зниження престижу військової професії, а в довгостроковій перспективі – до проблем з комплектуванням збройних сил та забезпеченням національної безпеки [13].

Віктимологічна профілактика ухилення від призову на військову службу під час мобілізації передбачає комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію факторів віктимізації та зниження

негативних наслідків цього явища. Ці заходи можуть бути різноманітними за своїм характером та рівнем реалізації.

На державному рівні важливим напрямом віктимологічної профілактики є удосконалення правового регулювання призову та мобілізації. Це передбачає чітке визначення підстав для звільнення від призову, прозорість та об'єктивність процедури призову, створення ефективних механізмів оскарження рішень призовних комісій тощо. Крім того, важливо забезпечити належний рівень правового захисту для осіб, які проходять військову службу, включаючи гарантії їхніх прав, соціальний захист, медичне забезпечення тощо [14].

Іншим напрямом віктимологічної профілактики на державному рівні є створення системи альтернативної (невійськової) служби для осіб, які з релігійних, етичних або інших переконань не можуть проходити військову службу. Це дозволить таким особам виконати свій громадянський обов'язок, не порушуючи своїх пере

Соціологічне опитування осіб, які ухилилися від призову (анонімне, з забезпеченням конфіденційності), дозволило виявити основні мотиви та фактори ухилення від призову, а також наслідки цього діяння для самих ухильників. Основними мотивами ухилення від призову, за результатами опитування, є: страх за своє життя та здоров'я, небажання брати участь у збройному конфлікті з ідейних міркувань, прагнення зберегти стабільне життя (роботу, сім'ю тощо), недовіра до військових структур, сумніви в доцільності та ефективності військових дій. Основними наслідками ухилення від призову, за результатами опитування, є: постійний страх бути виявленим та покараним, необхідність приховувати своє місцезнаходження, обмеження свободи пересування, складнощі з офіційним працевлаштуванням, соціальне відчуження, психологічні проблеми (тривога, депресія, почуття провини тощо) [15; 16].

На основі результатів емпіричного дослідження було розроблено типологію віктимної поведінки осіб, які ухиляються від призову, а також систему заходів віктимологічної профілактики.

Дослідження також дозволило виявити статистичні дані щодо соціально-демографічних характеристик осіб, які ухиляються від призову. Узагальнені результати наведено в таблиці 1.

Також у дослідженні було виявлено основні мотиви ухилення від призову, які наведено в таблиці 2.

Проведення дослідження дозволяє зробити низку важливих **висновків** щодо віктимологічних аспектів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

По-перше, ухилення від призову є складним соціально-правовим феноменом, який має віктимологічний вимір. Особи, які ухиляються від призову, стають потенційними або реальними жертвами певних соціальних, політичних та правових обставин. Їхня віктимізація може мати

Таблиця 1

Характеристика	Відсоток від загальної кількості осіб, які ухиляються від призову
Вік 20–25 років	35%
Вік 26–30 років	30%
Вік 31–35 років	20%
Вік 36–40 років	10%
Вік 41 рік і старше	5%
Середня освіта	30%
Професійно-технічна освіта	25%
Вища освіта	45%
Низький рівень доходу	20%
Середній рівень доходу	60%
Високий рівень доходу	20%
Міська місцевість	70%
Сільська місцевість	30%
Одружені	45%
Неодружені	55%
Мають дітей	40%
Не мають дітей	60%

різні форми та прояви, від кримінального переслідування та покарання до соціального відчуження, психологічних проблем, економічних труднощів тощо.

По-друге, віктимізація осіб, які ухиляються від призову, зумовлена дією різноманітних факторів. Це правові фактори (кримінальна відповідальність за ухилення від призову, особливості правового регулювання процедури призову та мобілізації, правові гарантії для військовослужбовців), соціальні фактори (соціальний статус особи, її освітній рівень, матеріальне становище, соціальне оточення), психологічні фактори (індивідуальні психологічні особливості особи, її цінності, установки, мотивація, страхи та побоювання), політичні фактори (ставлення особи до політичної системи, довіра до державних інститутів, підтримка або неприйняття офіційної політики держави).

По-третє, віктимна поведінка осіб, які ухиляються від призову, може мати різні форми та прояви. Запропонована типологія віктимної поведінки (за ступенем усвідомлення віктимного ризику, характером мотивації, способом ухилення від призову, соціальним статусом) дозволяє краще зрозуміти особливості цього явища та розробити ефективні заходи віктимологічної профілактики.

Віктимізація осіб, які ухиляються від призову, має низку соціальних наслідків, як для самих цих осіб, так і для суспільства загалом. Для осіб, які ухиляються від призову, це кримінальне переслідування та покарання, соціальне відчуження, психологічні проблеми, економічні труднощі тощо. Для суспільства це зниження рівня довіри до державних інституцій, зниження рівня соціальної солідарності, формування негативного ставлення до військової служби загалом. Віктимологічна профілактика ухилення від призову передбачає комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію факторів віктимізації та зниження негативних наслідків цього явища. Ці заходи можуть бути різноманітними за своїм характером (правові, соціальні, психологічні, інформаційні тощо) та рівнем реалізації (державний, суспільний, індивідуальний).

На основі проведеного дослідження можна сформулювати кілька рекомендацій щодо мінімізації віктимологічних аспектів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

На державному рівні рекомендується: удосконалити правове регулювання призову та мобілізації, забезпечивши чіткість, прозорість та об'єктивність процедури; розвивати систему альтернативної (невійськової) служби для осіб, які з релігійних, етичних або інших переконань не можуть проходити військову службу; забезпечити належний рівень соціальних гарантій для військовослужбовців, включаючи гідну заробітну плату, медичне забезпечення, пенсійне забезпечення, можливості для освіти та професійного розвитку тощо; боротися з корупцією в органах, відповідальних за призов та мобілізацію; проводити інформаційні кампанії, спрямовані на роз'яснення прав та обов'язків призовників, процедури призову, можливостей отримання відстрочки або звільнення від призову на законних підставах тощо.

На суспільному рівні рекомендується: формувати позитивне ставлення до військової служби, підвищувати престиж військової професії; розвивати громадянське суспільство та зміцнювати соціальну солідарність; підтримувати громадські організації, які займаються питаннями національної безпеки, військово-патріотичним вихованням, соціальною адаптацією військовослужбовців тощо; розвивати механізми громадського контролю за діяльністю призовних комісій; сприяти соціальній інтеграції та прийняттю осіб, які повертаються з військової служби.

На індивідуальному рівні рекомендується: підвищувати правову грамотність населення, особливо щодо питань призову та мобілізації; забезпечувати психологічну підтримку для

Таблиця 2

Мотив ухилення від призову	Відсоток від загальної кількості осіб, які ухиляються від призову
Страх за своє життя та здоров'я	40%
Ідейні переконання (пацифізм, релігійні погляди тощо)	15%
Прагнення зберегти стабільне життя (роботу, сім'ю тощо)	25%
Недовіра до військових структур	10%
Сумніви в доцільності та ефективності військових дій	5%
Інші мотиви	5%

призовників, допомагати їм подолати страх, тривогу, невпевненість, адаптуватися до умов військової служби; сприяти формуванню позитивного ставлення до військової служби серед молоді; забезпечувати підтримку для сімей військовослужбовців; допомагати особам, які повертаються з військової служби, реінтегруватися в суспільство, вирішувати психологічні, соціальні, економічні проблеми.

Реалізація цих рекомендацій дозволить мінімізувати віктимологічні аспекти ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, знизити рівень цього явища, а також мінімізувати його негативні наслідки як для окремих осіб, так і для суспільства загалом.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності : Закон України від 8 травня 2024 р. № 3687-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text>
2. Бойчук В. Ю. Родовий, видовий та безпосередній об'єкт злочину, передбаченого статтею 330 Кримінального кодексу України. Вісник ХНУВС. 2018. № 4 (83). С. 19–27.
3. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 2583, 260 Кримінального кодексу України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1 (13). С. 262–274.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
5. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
6. Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 1(9). С. 67–78. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a39e3ef-a4ca-4cb4-8e1c-509b4b85413c/content>
7. Шаблистий В. В., Александрова А. Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : монографія / за заг. ред. В. В. Шаблистого. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. 136 с.
8. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову на військову службу як акти посягання на воєнну безпеку України. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V. M. Stratonov. Riga : «Baltija Publishing», 2023. С. 736–760. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6>
9. Войтюк Т. Р. Відмова від виконання правового обов'язку як кримінально-правове поняття : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 209 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/2021/voityuk-t.r.-vidmova-vid-vikonannya-pravovogo-obov_yazku-yak-kriminalno-pravove-ponyattya.pdf
10. Назарчук В. Ухилення від проходження служби цивільного захисту в складі злочину, передбаченого ст. 336-1 КК України. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 3. С. 129-133. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/3/25.pdf>
11. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.
12. Панов М. І. Вибрані праці з проблем правознавства. Харків : Право, 2020. 1160 с.
13. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
14. Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : затверджено Наказом Міністра оборони України 10.04.2009 № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-09#Text>
15. Тютюгін В. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (коментар закону такритичний аналіз його приписів). Вісник асоціації кримінального права України. 2024. № 21. Т. 1. С. 51–70. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306237>
16. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 08.10.2004 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-04#Text>